

მარიამ კობერიძე

**სვანეთის ეთნოგრაფიული ყოვლის ამსახველი ლექსიკა
XIX საუკუნის II ნახევრის პრესის მასალებში
(ლაზარე დადუანის, ბესარიონ ნიჟარაძისა და ივანე მარგიანის
წერილების მიხედვით)**

ნაშრომში გაანალიზებულია ლაზარე დადუანის, ბესარიონ ნიჟარაძისა და ივანე მარგიანის მიერ XIX საუკუნის II ნახევრის ქართულ პრესაში გამოქვეყნებულ წერილებში დადასტურებული ძველი სვანეთის ყოფა-ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი ნიშნების, ადათ-წესების, ცხოვრების პირობებისა და ხალხის მისწრაფებების აღმნიშვნელი ლექსიკა. ძველ პერიოდიკაში გაბნეულ ამ წერილების მნიშვნელობა განუზომელია ეთნოგრაფიისა და ლექსიკოლოგიისათვის.

ლაზარე დადუანს, ბესარიონ ნიჟარაძესა და ივანე მარგიანს უდიდესი ღვაწლი მიუძღვით სვანეთის შესწავლის საქმეში. ისინი აქტიურად მონაწილეობდნენ იმ დიდ ეროვნულ-განმანათლებელ მოძრაობაში, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ და მისმა თაობამ დაიწყო. სვანეთის მრავალრიცხოვანი კოშკები, ეკლესიები, სვანური სიმღერები, ცეკვები, საყოფაცხოვრებო ტრადიციები და მათი სახელწოდებები ამ კუთხის დიდ კულტურულ წარსულთან ერთად მიგვანიშნებს ლექსიკური მარაგის სიუხვეზე.

ლაზარე დადუანი დაიბადა 1851 წელს ზემო სვანეთში, მულახის თემის სოფელ მუჟალში, გარდაიცვალა 1894 წელს. იგი სვანეთის პირველი მკვიდრია, რომელმაც მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში გაზეთებისათვის წერილების მიწოდება დაიწყო და ამით შესაძლებლობა მისცა ქართველ მკითხველს ცოტად თუ ბევრად გასცნობოდა საუკუნეობით მიძინებული და მივიწყებული სვანეთის ყოფა-ცხოვრებას. ათი წლის მანძილზე აწვდიდა პრესას ლაზარე დადუანი თავის წერილებს. ამ ხნის განმავლობაში იგი თითქმის მარტოდმარტო წერდა სვანეთზე. ცნობილი მოღვაწის ბესარიონ ნიჟარაძის თანამშრომლობა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში ძირითადად 1880 წლიდან იწყება. საინტერესოა ის გარემოება, რომ 1881 წლიდან, როდესაც ბესარიონ ნიჟარაძე იწყებს ინტენსიურ სამწერლო მოღვაწეობას, ლაზარე დადუანი ძირითადად წყვეტს თანამშრომლობას ქართულ პერიოდიკაში და ამის შემდეგ მისი მხოლოდ ორი წერილი გვხვდება (გ. ავალიანი, გ. ზურაბიანი, 1973, გვ. 7-8). ლაზარე დადუანის პრესაში გამოქვეყნებული წერილებიდან აღსანიშნავია: “შობა-ახალწელიწადი სვანეთში” (“დროება”, 1875, I, 17, №8), “უფლის დღესასწაული სვანეთში” (1876, VI, 20, №62), “კოხი (სეტყვა) სვანეთში” (“სასოფლო გაზეთი”, 1875, VI, 30, №4), “მამასახლისი და სუდიები სვანეთში” (“სასოფლო გაზეთი”, 1875, №5), სოფ. ბეჩო (სვანეთი) (გაზეთი “ივერია“, 1891, I, 129, №22).

ლაზარე დადუანის ეთნოგრაფიულ წერილებში დასტურდება: **ადაბი**. “სვანეთის ჩვეულებებს შუა მეტისმეტად შესანიშნავია მკვდრის დასაფლავება,

მისი სუფრის კურთხევა, **აღაპის გადახდა** და სხვა... მკვდრის ჭირისუფალი მოამზადებს მრავალ არაყს, პურს, ხუთ ხარს, მთელ მახლობელ სოფლებს დაპატიჟებს, დაათრობს, გააძღებს და გაუშვებს სახლში” (ლ. დადუანი, 1973, გვ. 12-13). შდრ.: “აღაპი - მკვდრისათვის ჭამა” (საბა, 1991, გვ. 75). **აღაპის** ერთ-ერთი სახეა **ლაგვანი**. “ამ **ლაგვანზედ** მკვდრის ჭირისუფალი მოაგროვებს ხოლმე მარტო პურს და არაყს. პური ბლომათ უნდა იყოს გამომცხვარი. დაპატიჟებს თითქმის მთელს მახლობელ სოფლებს და შორებლებსაც” (ლ. დადუანი, 1973, გვ. 13). შდრ.: “ლაგვანი პირფართო სარწყული” (საბა, 1991, გვ. 403). **ლაგვანს** მოსდევს დიდი **აღაპი** “რომელსაც ეძახიან ბაცხს” (იქვე).

მაკვლიელი (მეკვლე). “მოიმარაგებენ თაფლს, ყველს, ხორცს და სხვას. **გიდელში** ჩააწყობენ და კარებთან დაჰკიდებენ, რომ მაკვლიელს მზად დახედეს” (“დროება“, 1875, I, 17, №8).

კარვა. “მაგან უნდა მაძლიოს წელიწადში, შენ ხარ ჩემი ბატონი, ერთი **კარვა პური**” (კარვა - ერთი აბაზი პური) (“სასოფლო გაზეთი“, 1875, №5).

კოხი. “ვგონებ, ჩვენს საქართველოს ადგილებში ისე ხშირად მოდის **სეტყვა (კოხი)**, როგორც სვანეთში”... (“სასოფლო გაზეთი“, 1875, VI, 30, №4). შდრ.: “კოხი ქვა, რომელიც ცეცხლში არ დასქდება” (საბა, 1991, გვ. 387). ზემოაჭარულში დაუმუშავებელი, ქვიანი მიწა არის კოხი (მ. კობერიძე, 2011, გვ. 69).

უფლიში (კვირაცხოვლობა). “თუმცა სვანები დღესასწაულობენ წმინდა ალდგომას ქრისტიანულად, მაგრამ ისრე სიხარულით არ მიეგებებიან, როგორც უფლიშს (კვირაცხოვლობა)... ეს კვირა უფლიშის წინამორბედი; ამ კვირიდამ დაიწყებს ის მოსახლე არაყის მზადებას უფლიშისათვის; არაყი უნდა მოხარშოს თავის საკუთარ ჭირნახულიდამ ათ ქვაბამდინ, თვითო ქვაბში გამოვა თვითო ვედრო არაყი; ამ მოსახლესვე უნდა ჰყვანდეს გასუქებული საკლავები, ხარი ან ვერძები და სხვა **წვრილმანი საკლავები**. თვითოეული მოსახლე უნდა შეეწიოს ორ-ორ ვედრო არაყს. ამგვარ შეკრებულებას ეძახიან **“სკარს” (სკარი** ქართულად სხვებრ არ გადითარგმნება თუ არ **ფსონობა**). **“სკარი** ყველას არ ექნება, ზოგიერთი მარტო თავის სახლში დღესასწაულობს, მაგრამ მილოცვაში კი ყველგან დაესწრება” (“დროება“, 1876, VI, 20, №62). “ფსონის” ბერძნულიდან ნასესხობაზე მიუთითებს ნიკო ჩუბინაშვილი, რომელსაც ასე განმარტავს: “პური, ქართულად უხმობენ ამხანაგთაგან ნადიმსა პურის მტედ სანოვაგეთ შემოკრებითა, ანუ თავთავისის პურით გინა ხარჯით, ვითა ყრმათა ფსონსა ეწოდების არიფანა. მისგან ამფსონი პურის მტე” (ნ. ჩუბინაშვილი, 1961, გვ. 361, 397).

გიდელი კვარი. “რა უნდა გაძლიოს შენ ამ ერთმა გლეხმა, რომელმაც რალაცაზედ უჩივლა ამ აზნაურს-ერთი **გიდელი კვარი**” (“სასოფლო გაზეთი“, 1875, №5). “გიდელი სკივრი დაწნული” (საბა, 1991, გვ. 169). “გიდელი (გიდელისა) მოგრძო პირგანიერი და ძირწაწვეტილი, უყურო გოდორი (იყენებდნენ მაღლარზე მოკრეფილი ხილის ჩამოსაშვებად, ძირს ჩამოსატანად) (ქეგლ, 2010, გვ. 1549). “კვარი ფიჭვის (ან ნაძვის) ანახეთქი ფისიანი ნაჭერი, სანთელივით იწვის” (www.nplg.gov/gwdict/index.php?a=term&d=14&t=29478).

ორფხური სიმღერა (ორხმიანი სიმღერა). “შოდით აქ, ხელი მომკიდეთ და გავაბათ ძველი ჩვენი მამა-პაპური **ორფხური სიმღერა** და გავავონოთ

ჩვენს ახალგაზრდებს, თუ როგორ იმღეროდნენ ჩვენზე უკეთესები ჩვენი ძველები” (“დროება“, 1876, VI, 20, №62).

გაკოწვილი (შემწვარი, შებოლილი). “სადილად დასხდებოდნენ თვითოეულ მოსახლიდამ თვითო კაცი არყით, პურით და ცეცხლის ალზე **გაკოწვილი პირუტყვის ღვიძლით** (თვითეული სვანი აგიხსნით, რომ ეს ღვიძლის შეწირვა ძველითგანვე აქვთ ნაანდერძევი) (“დროება“, 1876, VI, 20, №62).

ხოშა ღერმეთი (ღვთაება). “წავლენ ერთ მაღალ გორაზედ, სადაც არის ძველი ნაეკლესიევი; იქ შესწირავენ თავიანთ საგზალს **ხოშა ღერმეთს (ღვთაებას)** და თვითონვე შესჭამენ” (“დროება“, 1876, VI, 20, №62).

ავადმყოფობის სახეები: “წელს მთელს სვანეთში გახშირებულია ყოველნაირი ავადმყოფობა: **ცხელება, მუცელა, ფერდა, წითელა, ყვავილი და სხვა**” (“ივერია“, 1891, I, 29, №22).

გინგლა. “მივიდა ეს დედაბერი და **გინგლა** მოიპარა” (“ივერია“, 1891, I, 29, №22). შტრ.: “გინგლა სადიაკნო ოლარი მხარზედ გადასაკიდები გრძლად წინ და უკან” (ნ. ჩუბინაშვილი, 1961, გვ. 178).

ბესარიონ ნიჟარაძე, ანუ როგორც ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნებული წერილების უმრავლესობას აწერს, “თავისუფალი სვანი”, ქართველი მკითხველისათვის კარგად ცნობილი მოღვაწეა. მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი ცნობები ასეთია: ბესარიონ შიომის ძე (შიოს ძე) ნიჟარაძე დაიბადა 1852 წლის 21 ნოემბერს ზემო სვანეთში, სოფელ უშგულში. 1866 წელს იგი შევიდა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში, რომელიც დაამთავრა 1874 წელს და ჩაირიცხა თბილისის სასულიერო სემინარიაში. მსახურობდა მღვდლად იფარისა და მესტიის ეკლესიებში, ამასთან სისტემატურად მასწავლებლობდა და აქტიურად თანამშრომლობდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში, გარდაიცვალა 1919 წლის მაისში, დაკრძალულია უშგულის ლამარის ეკლესიის გალავანში (გ. ავალიანი, გ. ზურაბიანი, 1973, გვ. 47). სხვადასხვა დროს გაზეთ “დროებისა” და გაზეთ “ივერიის” ფურცლებზე დაიბეჭდა მისი წერილები: “სვანეთიდან, 31 დეკემბერს” (“დროება“, 1870, I, 11), “სვანეთი“ (1883, IV, 10), “სწავლა-განათლების საქმე სვანეთში” (1883, IV, 26), “სვანეთი, 27 აგვისტო” (“ივერია“, 1887, IX, 17), “წერილი რედაქციის მიმართ” (“ივერია“, 1893, I, 19) და სხვა.

ბესარიონ ნიჟარაძის წერილებში დასტურდება საინტერესო ლექსიკური ერთეულები. მაგ.: **“შალიანი”**. “ეკლესიაში სხვა ხატებს შორის, შესანიშნავი არის ერთი, რომელსაც სვანები **“შალიანს”** უწოდებენ. ეს შალიანი ჯვარცმის ხატია. ზეპირსიტყვიერების მიხედვით შალიანი კაცის სახელი ყოფილა” (“დროება“, 1884, №204).

“ლეღვლიაქი” (პურის საწყაო). “გამოიღეს კომლზე თვითო **“ლეღვლიაქი”** ქერი (ლეღვლიაქი პურის საწყაოა - 1 ფუთი) (“დროება“, 1884, №204). ამ მოგროვილი ქერით, რომელსაც სვანურად **“ზორ”** (ქართულად ზორა) ჰქვია, ხალხი ყიდულობს საკლავებს მსხვერპლად ღვთისადმი. მარტში ხალხი იხდის კომლზე თვითო **“ჩაბანად”** ქერს (ჩაბანალი ლეღვლიაქის მეექვსეღია, აბაზად ჰღირს), რომელიც ფულად შეადგენს 13 მან. ა 40 კაბ. სულ საზოგადოებიდან მოიბოჭება 201 **ლეღვლიაქი** (“დროება“, 1884, №204).

“მუგვანე”. “მიცვალეზულს კაცებზე უწინ ქალები იტირებენ. ამათ წინ მიუძღვის ერთი **“მოტირალი” ქალი (მუგვანე)**, გამოცდილი, რომლის განსაკუთრებით ხელობასაც შეადგენს ნაჩვენები საქმე“ (“დროება“, 1884, №204).

“ლევედუნი”. “მიცვალეზულის საფლავზე მიაქვთ ჯამის მსგავსი ხის ჭურჭელი და შიგ უდევს სამი პაწია პური; პურებს შუა დგას ხის სტაქანი თაფლით. ამ ჭურჭელს თავისი მოწყობილობით სვანურად ჰქვია **“ლევედუნი”** და წამლებ კაცს **“ლევედუნი მუესგი”** (“დროება“, 1884, №204).

“ლაშთხვაალი” (სამარხი სადილი). “რომელიც შედგება პურის, სამარხოს და არაყისაგან” (70).

“შესაწივარი”. “სვანეთში არსებობს ჩვეულება ჭირისუფლის შეწევნისა. ენგურის ხეობაში მდებარე სვანეთში ეს **შესაწივარი (ნაწვარი)** შეადგენს მანეთის საღირალ არაყს, მოსავალს, წმინდა სანთელს, მარილს და სხვა” (“დროება“, 1884, №47).

“ასაბია” (სასაფლაოზე წამყოლი კაცები დაკრძალვის დღეს). “ახლო ნათესავი წაიღებს დამარხვის დღეს მიცვალეზულთან იმდენ ხორაგუელობას: სასმელს, პურს და სამარხოს, რამდენ კაცსაც წაიყვანს **“ასაბიად”** (“დროება“, 1884, №47).

ლეფანე (მიცვალეზულის სახელზე შესაწირი). “ცხვარი ათ ყველჩართულ პურიანად (**ლეფანე**) ეძლეოდა უწინ პაპებს და ახლა მღვდელს”.

მიცვალეზულის სავალდებულო საკურთხად ითვლება კიდევ **“ლაგვანი”** (“დროება“, 1884, №47).

“შობის წინა ღამეს, ნავანშემეს ოჯახი ვაჟიშვილს ჩააცმევს ქალურად, კერიას უკან დასვამს, წინ რძით სავსე ქოთანს დაუდგამს, ვაჟიშვილს ყველს მიუტანენ და შეაჭმევენ. ამ ჩვეულებას ხალხი ეძახის **“ტუნუ ლოშინ ლისგვრე”** (ქოთნის უკან ჯდომა). რას ნიშნავს ეს ჩვეულება? ხალხმა არ იცის” (“ივერია“, 1886, №143).

“კირკადოლი” (გორგალი). ნათლისღების დღესვე ნაკურთხის წყლით მოადედევენ წმ. პურს. ამ ცომიდან გამოაცხოებენ შვიდ სეფისკვერის ოდენა პურს, შუაში გახვრეტილ სამ პურს ჰქვია **“კირკადოლი”**. ამ შვიდ **“კირკადოლს”** ბაწარს გაუყრიან, ჩამოჰკიდებენ სადმე სახლში, უმეტეს ნაწილად კოშკში და შეინახავენ დიდ მარხვამდინ (“ივერია“, 1886, №143).

“ბაციკი” ჰქვია ცომისაგან გაკეთებულს რომელიმე ოთხფეხის საქონელის, შინაურის, გინა გარეულის და ფრინველის სახეს” (“ივერია“, 1886, №143). შდრ.: “ბაციკი - ნახევარი წლის თხა” (საბა, 1991, გვ. 317).

“ფანი”. “შუა დიდმარხვის დღეს, სახელდობრ ორშაბათს მოსახლე აცხობს ერთ დიდ პურს, რომელიც ოთხ კაცს ეყოფა. ამ პურს ხალხი ეძახის **“ფანს”**. ვანშმად ამ პურს დასჭრიან იმდენ ნაწილად, რამდენი ყანაც მეოჯახეს აქვს. პურს სჭრიან დანით. დაჭრის დროს კაცი მარცხენა ხელით მარილის სამტვრევს ქვას ურტყამს და ამბობს: ასე გაიჭრას ჩემი ყანის (დაასახელებს თვითეულად) ჭაობი, ან სათიბის ჭაობი (“ივერია“, 1886, №143).

“ლიღლოვი” (გალობა). ბზობის საღამოს თვითეულის სოფლის ქალიშვილები, რომელნიც ჭერ ჰასაკში არ შესულან, სოფლის უკაცურ სახლში და გალობის ხმაზე დადებენ (**ლიღლოვი**). “კირილეო (კირილეისონ) ქრისტე, ამა და ამ ჩემ მიცვალეზულს (დაასახელებს) ცოდვანი მისნი შეუნდევ: ამა და

ამ ოჯახის წევრს ან ნათესავს (დაასახელებს) დღეგრძელება და ყოველ საქმეში გამარჯვება მიეცი” (იქვე).

“ლაპატრა”. „ლორების პატრონად ხალხი რაღაც **“ლაპატრას”** სთვლის. მეისრობას ყოველი მოსახლე ღორსა ჰკლავს, მის ენას და ერთს ჰტურს საღორეს კარზე შეალოცვენ **“ლაპატრას”**, რომ ღორები გაამრავლოს” (82). „ნადირის მოცემას მონადირე სთხოვს **წმ. გიორგის, “დალს”, “აფსაათს” და “სვიმ-ბერ-მოძღვარს”** (83). როცა “პური გამოცხვება, რომელსაც **“ლეშენის”** (დახმსებას) ეძახის, მთელი ოჯახი ჩამოირიგებს, ცოტ-ცოტას ყველა დაიხმსებს, მოჰკბენს ნაპირებზე და ერთი მეორეს გადასცემს. დახმსების დროს ფეხქვეშ ყველას დანა და ნახშირი აქვს მოტანილი და ამბობს: “ღმერთო, ბარაქიანი ჰქენი ჩვენი კიღობანიო”. ამავე დროს აცხობენ მეორე **“ლეშენისაც”**, რომელიც გარეშე კაცს, ვისაც ოჯახი ერთგულ და ბედნიერ კაცად იცნობს უნდა ახმსონ” (“ივერია“, 1886, №143).

“მეში” (დამუშავებული ტყავი). “როცა ავადმყოფი მორჩება მგლის კბილს და დათვის კლანჭებს გამოჰკრავენ **მეში** და ჩამოჰკიდებენ კისერზე. ამას ეძახიან **“ქისუმბურას”** (კისერბმული) (“ივერია“, 1886, №143). მამალ ჯიხვს სვანები ეძახიან **“კვიცრას”, “ღვაშს” და “ხანს”** (ხარი), შუათანა ჯიხვს ე. ი. ახალგაზრდას - **“მულგშირს”**, ერთი წლის თიკანს - **“ფოთრს”**, დედალ ჯიხვს - **“დი-კვიცრას”** ან **“დახულ-კვიცრას”** (“ივერია“, 1887, IV, 29, №84).

“ფრინველებში სვანებს ძლიერ უყვართ შურთხი, რომელსაც სვანები სამ სახელს უწოდებენ, თავისუფალ და სადადიანო სვანეთში **“კოჯა ქათალ”** (კლდის ქათამი) და **“მუყელ”**(მყივანა), საბატონო სვანეთში კი **“ჟვან”** (იქვე).

ივანე მარგიანი დაიბადა 1872 წელს ზემო სვანეთში, მულახის თემის სოფელ მუჟალში. ის თავის სასულიერო საქმიანობას წარმატებით უთავსებდა საზოგადოებრივ მოღვაწეობას და როგორც მრავალმხრივ განათლებული პიროვნება, თავდაუზოგავად იღვწოდა ხალხში სწავლა-განათლების შეტანისათვის. ივანე მარგიანი თავის წერილებში სიმართლითა და დიდი გულისტკივილით წარმოგიდგენს ძველი სვანეთის ყოფა-ცხოვრებას, სახავს სვანეთში სწავლა-განათლების, მიმოსვლის საშუალებებისა და სამედიცინო მომსახურების, აგრეთვე ბევრი სხვა მოუგვარებელი საქმის შეძლებისდაგვარად გაუმჯობესების გზებს. (გ. ავალიანი, გ. ზურაბიანი, 1973, გვ. 1130). ივანე მარგიანის წერილებიდან გამორჩეულია: “სოფელი მუჟალი (ზემო სვანეთი)” (“ივერია“, 1891, IX, 25), “სვანეთი” (“მოგზაური“, 1902, №6,7; 1903, №1, 2, 11,12), “წერილი სვანეთიდან” (“ივერია“, 1898, III, 19) “ვინ იყვნენ “ბაბები” ანუ ბაბები?” (“მწყემსი“, 1902, №1, 3,4), “წირვა-ლოცვის შესახებ”, “ნათვლა”, “გვირგვინის კურთხევა”, “ზეთის კურთხევა”, “მიცვალებულის დამარხვის წესი”, “პასეჟი (თანაფ)” (“ცნობის ფურცელი“, 1902, VI, 8, № 1831).

“სალაიმალეჟი” (საქონლის დაავადება). “10-12 აგვისტოს ს. ხალდეში (სვანეთშია) გაჩნდა საქონლის ჭირი, რომელსაც იქ **“სალაიმალეჟს”** ეძახიან. ეს ჭირი საქონელს გამოჰყოლია რაჭიდან და სულ მუსრს ავლებს (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 120).

სვანურს სოფლებს უმეტეს ნაწილად ქართული სახელები ჰქვია. სვანური გვარები ხომ სულ ქართული გვარებია. ეს აზრი არც ქართველ მემათიანეთა

აზრს ეწინააღმდეგება. სიტყვა სვანეთი მათის ფიქრით წარმოსდგება სიტყვისაგან **“სავანეთი”**. ამავე აზრის სასარგებლოდ ლაპარაკობს ის, რომ სვანები თავისი ქვეყნის გაყოფის დროს ხმარობენ სიტყვებს **“უაბე ხევ”** (ზედა ხევი) და **“ჩვაბე ხევ”** (ქვედა ხევი). ასევე ხმარობდნენ წინეთ საქართველოს მთიული ხალხიც (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 131).

“შესანიშნავი მწვერვალებია: **ვიშბა** (17000 ფუტი), **თვეთნული, მუშურ, ლატფარ, ლეხზირ, ლასილ**. ეს სიტყვა, ვგონებ, თათრულია: **ვიჩ ბაშ-სამი** თავი; ორი წვერი ეხლაც ჩანს, ხოლო მესამე ალბათ იკლო და გასწორდა დანარჩენებთან (შენიშვნა ეკუთვნის ი. მარგიანს) (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 136).

წორი (სისხლის ფასი). “ორთა შუა რიცხვით უდრიდა 1500 მანეთს, მაგრამ განირჩეოდა გლეხის “წორი” აზნაურის “წორისაგან”, რომელიც პირველზედ თითქმის ორჯერ მეტი იყო” (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 136).

ნაცვრიელი. “ცოლ-ქმრებისაგან, ან დანიშნულებისაგან ერთმანეთის მიტოვება თითქმის სისხლის სამართლის საქმესავით ძნელად მიდიოდა და მორიგების შემდეგ მოსამართლენი სწყვეტდნენ ეგრეთ წოდებულს **“ნაცვრიელს”** (დატოვების მაგიერი), რომელიც 500-600 მანეთამდე აღიოდა (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 142). შდრ.: “ნაცვალგება (ნაცვალგაგებ) მაგიერის გარდახდა (იერემ. 51, 56) (ნ. ჩუბინაშვილი, 1961, გვ. 316).

ფიცი სვანეთში ორგვარი არსებობდა: “ერთი **უბრალო ფიცი**, რომელსაც სვანები **“ლინბანალს”** ანუ **“ნაბანს”** ეძახიან. ეს სიტყვა წარმოსდგება უთუოდ ნაბანისაგან, რადგან ძველათ დაფიცების დროს ხშირად ხატის ნაბანსაც ასმევდნენ ხოლმე. მეორე უფრო **მაგარი ფიცი** არის **ეგრეთწოდებული “გარცამ”** წარმომდგარია გარდაცემისაგან, რადგან ესე გვარი ფიცის მიღება, თითქმის გადაცემასა ჰგავს” (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 143).

ქსენონი (საავადმყოფო). “ჩემი აზრით, ვერავითარი დახმარება იმდენს სარგებლობას ვერ გაუწევს სვანებს, როგორც ავადმყოფებისათვის **ქსენონის** დაარსება” (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 128). შდრ.: “ქსენონი ლ. ოსპიდალე” (საბა, 1993, გვ. 173).

აღება (დღიური სამუშაოდან აღებული თანხა). “სვანი თითქმის მუდამ ჩივის ხოლმე **“აღების”** (ასე ეძახიანი იმას, ვისთანაც მუშაობს) უსამართლობა-გაიძვერობაზედ” (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 150).

ფერის აღმნიშვნელი ლექსიკა. “სვანი იცნობს შემდეგს **ფერულობას: თეთრს (თვეთნე), შავს (მეშხე), ყვითელს (ყვითელ), წითელს (წირნი), ლურჯს (ირჟი), რუხს (ფარგ)** და სხვას. არჩევს, აგრეთვე, **თავის ფერს (შდუგვმიშ ფერიშ)**” (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 136). მისი ჩამოთვლით, “სვანეთში არის სულ 11 საზოგადოება: 1. **უშგულისა, 2. აღისა, 3. იფარისა, 4. ულახისა, 5. მესტიისა, 6. ენჭერისა, 7. ატალისა, 8. ბეჩოისა, 9. ეცერისა, 10. ქარისა და 11. ჩუბენევისა** (იქვე).

ჟამი (დაავადება). ბევრს ალაგას შეხვდებით სახლების ნანგრევებს და მიტოვებულს პატარა სოფლებს. ამ სოფლების დაცარიელება-განადგურებას სვანები მიაწერენ 1812 წლის **ჟამს**, რომელიც აქ სასტიკად მძინვარებდა

თურმე” (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 136). შდრ.: “ჟამი და ჟამობა ჭირი, მომსვრელი სენი” (ნ. ჩუბინაშვილი, 1961, გვ. 332).

მშენებლობის აღმნიშვნელი ლექსიკა. “სახლი ყველგან ყავრითაა გადახურული და ზედ ქვეები ლურსმნის მაგივრობას უწევენ, გარდა ს.ს. კალა-უშგულისა, სადაც სახლებს **ქვის ფიცრითა (ასბიდის ქვა)** ხურავენ (ი. მარგიანი, 1973: 160) “პირველად ჰყრიან საძირკველს, რომელსაც სვანები ეძახიან **“სუნს”**, ზედ აჰყავთ კედლები. ერთი კაცი **“ხელვან”** შიგნით მუშაობს, მეორე გარედან ადგია; სხვები უზიდავენ ქვა-კირსა და **“ნალიკსა” (ხვინჩები)**. კარების ძირში უდებენ ქვის **“ნაგერას”**, რომელსაც აქ ეძახიან **“ლაგავის”** (იქვე).

“სვანის სახლი უფრო ორსართულიანია. ქვედა სართული თავის მხრით განიყოფება რამოდენიმე ნაწილად. ამ განყოფილებებში შეგიყვანთ ერთი საზოგადო კარი: პირველად გაივლით **ჰაგამს**, რომელიც წინა ოთახს მოგვავიწყებს. აქ ინახავენ სხვადასხვა ავეჯეულობას, საიდანაც წარმოსდგება მისი სახელი **ჰაგამ (ჰადგამი)**. მეორე სახელი ჰქვია **“საწველ”** (საწოლ) (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 160.). “ზმარებაშია სიტყვა **ბაგა**. ზედა სართული განიყოფება ორ ნაწილად: **“დარბაზად”** და **“გუბანდად”**. დარბაზში ინახავენ თივასა და ბზეს, **“გუბანდი”** კი დანიშნულია საზაფხულო სამყოფად” (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 160).

“კოშკი განიყოფება ოთხ-ხუთ სართულად. პირველს ოთხს სართულს ეძახიან, **“გუბანდს” (შუა-გული-ბანი)** და **ზედას**, რომელიც უფრო დაბალია, **“უბე გუბანდს”** (ზედა გუბანდი). არეულობა-ჩხუბის დროს (მეზობლობაში უფრო) იქ შეიკრიბებოდნენ მეთოფურნი და **“შდურვალეებიდან” (ფანჩრებიდან)** ნიშანში იღებდნენ მტერს და ეომებოდნენ”. “ეს კოშკები აგონებენ სვანს წარსულ არევ-დარევის დროს, რომელსაც იგი ხშირად მოიგონებს ხოლმე და **“ლიშვანს”** (სვანობა) ეძახის. სახლის ახლოს კალოა და კალოს რომელსამე მხარეს **“ლაღჩაა”** აგებული (ხის შენობა, რომელსაც წინა მხარე ღია აქვს) და შიგ ინახავენ ნამჯას გალეწვამდე” (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 161-162).

ავეჯისა და ჯამ-ჭურჭლის აღმნიშვნელი ლექსიკიდან დასტურდება: საკურცხვილ (კრესლო), სკამ (საკამი), ბანდარ (გრძელი სკამი), ლურგიმ (დივნის მსაგავსი გრძელი საჯდომი), კვილ (მრგვალი ხის გადანაჭერი), ჰასკამ (საზურგეთი). კერიასა და დგამებს შუა ადგილს ეძახიან **“ყველფს”** (ლეჩხუმშიც ხმარობენ ამ სიტყვას). ჭურჭლები: **თვინგ (ტუნგი), კარდალ (კარდალი), ცხვად ანუ ზამ (ქვაბი), ლაჭრაყია ცხვად (საარაყე ქვაბი), ლულდენ (დიდი ქვაბი),** რომელშიც ერთი ან ორი ხარი მოიხარშვის ერთბაშად), **სეგდა (რძის საწველი ჭურჭელი), ოხარ (წყლის ჭურჭელი - მხარზე გადაიკიდებენ), კიუო (წყლის სასმელი ყურიანი), დვებ (ლოფურა ლეჩხუმში), ბარქაშ (გობი-სამეგრელოშიც ბარქაშს ეძახიან), სტამან (კოკა-სტამანი სახარებაში), ფაკნი, ანუ ფაკან (სახარებაში პინაკი-ჯამი); სარწყული ჭურჭელი (საჩფულ და კვიდოლ, კოდი) (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 163-164).**

“სვანი ხმარობს შემდეგს რკინის იარაღებს: **ნაჯახს (კადა), წალდს (ნასოლ), ბურღვს (სიფრით), ხორცის ამოსაღებად ჩანგალს**

(ფუცხე), ასტამს; ხისას: ორთითას, ფიწალს, უდელს (უდვა), ფორჩხას (ლუშდიქ-ლაფცხი). სახენელს (დენწიშ), ფარცხი (ლაქადირ)” (იქვე).

საინტერესო მასალებს გვაწვდის ივანე მარგიანის მცირე ლექსიკონი, რომელშიც ავტორი ცდილობს დაძებნოს სიტყვათა მსგავსი ძირები ქართულ სალიტერატურო ენასთან მიმართებით. მაგალითად: აბჯარ-აბჯარი, აბრეგ-აბრეგი, ავდარ-ავდარი, ამგვარ-ამგვარი, ამზუმ-ამზომა, ამოდენა, ამიშთან-ამისთანა, არდგილ-ადგილი, არი-არის, ამბავ-ამბავი, ასაბია-ასაბია, მომხმარე, ათცუდა-გააცუდა, გაუწყრა, ვბადაგ-ბადაგი, ბალდუმ-ბალდუმი, ბევშვ-ბოშვი, ბოგ-ბოგირი, გვარ-გვარი, გზავრობ-მგზავრობა. გარცამ-გარდაცემა-ფიცი. გულჩენჩხ-გულჩენჩხი- (ი. მარგიანი, 1973, გვ. 185).

ამრიგად, ლაზარე დადუანის, ბესარიონ ნიჟარაძისა და ივანე მარგიანის XIX საუკუნის II ნახევრის პრესაში გამოქვეყნებულ წერილებში დადასტურებული ეთნოგრაფიული ყოფის ამსახველი ლექსიკის თავმოყრას და ანალიზს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. სამომავლოდ აღნიშნული მასალების კვლევა დღევანდელი მართლმადიდებლობის მიმართებაში საინტერესო ენობრივ მოვლენებს წარმოაჩენს.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. ავალიანი, გ. ზურაბიანი, 1973 - გ. ავალიანი, გ. ზურაბიანი, ეთნოგრაფიული წერილები სვანეთზე, თბ., 1973.

ლ. დადუანი, 1973 - ლ. დადუანი, წერილები: გ. ავალიანი, გ. ზურაბიანი, ეთნოგრაფიული წერილები სვანეთზე, თბ., 1973.

“დროება”, 1875 - გაზეთი “დროება“, I, 17, №8, 1875.

“დროება”, 1876 - გაზეთი “დროება“, VI, 20, №62, 1876.

“დროება”, 1880 - გაზეთი “დროება“, № 143, I, 11, 1880.

“დროება”, 1883 - გაზეთი “დროება“, IV, 10, № 74, 1883.

“დროება”, 1883 - გაზეთი “დროება“, №204, 1884.

“დროება”, 1885 - გაზეთი “დროება“, №47, 1885.

“ივერია”, 1886 - გაზეთი “ივერია“, № 143, 1886.

“ივერია”, 1887 - გაზეთი “ივერია“, IX, 17, 1887.

“ივერია”, 1891 - გაზეთი “ივერია“, I, 129, №22, 1891.

“ივერია”, 1891 - გაზეთი “ივერია“, IX, 25, 1891.

“ივერია”, 1893 - გაზეთი “ივერია“, № 12, I, 19, თბ., 1893.

“ივერია”, 1898 - ჟურნალი “ივერია“, 1898, III, 1998.

მ. კობერიძე, 2011 - მ. კობერიძე, ზემოაჭარულის დარგობრივი ლექსიკა, თბ., 2011.

ი. მარგიანი, 1973 - ი. მარგიანი, წერილები: გ. ავალიანი, გ. ზურაბიანი, ეთნოგრაფიული წერილები სვანეთზე, თბ., 1973.

“მოგზაური”, 1902 - ჟურნალი “მოგზაური“, №6, 7, 1902.

“მოგზაური”, 1903 - ჟურნალი “მოგზაური“, №1, 2, 11, 12, 1903, №1.

“მწყემსი”, 1902 - “მწყემსი“, №1, 3, 4, 1902.

ბ. ნიჟარაძე, 1973 - ბ. ნიჟარაძე, წერილები: გ. ავალიანი, გ. ზურაბიანი, ეთნოგრაფიული წერილები სვანეთზე, თბ., 1973.

“სასოფლო გაზეთი”, 1875 - “სასოფლო გაზეთი”, VI, 30, №4, 1875.

საბა, 1991 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1991.

საბა, 1993 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1993.

ქეგელი, 2010 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, II, თბ., 2010.

ნ. ჩუბინაშვილი, 1961 - ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961.

“ცნობის ფურცელი“, 1902 - გაზეთი “ცნობის ფურცელი“, 1902, VI, 8, № 1831.

<https://www.nplg.gov/gwdict/index.php?a=term&d=14&t=29478>

MARIAM KOBERIDZE

VOCABULARY DESCRIBING THE ETHNOGRAPHIC LIFE OF SVANETI IN THE II PART OF THE XIX CENTURY PRESS (ACCORDING TO THE LETTERS OF LAZARE DADUANI, BESARION NIZHARADZE AND IVANE MARGIANI)

The work analyzes the vocabulary describing characteristics of the life of old Svaneti, customs, living conditions and people's aspirations confirmed in the letters of famous figures of 19th century – Lazare Daduani, Besarion Nizharadze and Ivane Margiani published in Georgian press. Together with obtaining the new materials about Svaneti, gathering of old terms and chronological analyzes have the great importance.

Lazare Daduani, Besarion Nizharadze and Ivane Margiani made the great contribution in terms of studying of Svaneti. They actively participated in national-educational movement, which was started by Ilia Chavchavadze and his generation. Numerous towers, churches, Svan songs, dances and household traditions of Svaneti together with its great cultural past indicate the abundance of the vocabulary.

From the sectional dictionary of Svaneti confirmed in the press materials the following lexical units should be noted: Kokhi (hail), Karva (unit of measurement), Uplishi (Kviratskhovloba - new week or Easter update, otherwise known as Thoma's week), Orpekhuri (two-voiced song), Papi (priest), Pani (big bread), Lighlovi (chant), Ksenoni (hospital), Kirkadolin (ball of thread), Bandar (bench), Okhar (water vessel), Lughlun (big pot), Tvetne (white), Meshkhe (black), Meshi (Leather).